

Lawrence Kohlberg (1927 - 1987)

- americký psycholog
- narodil se v New Yorku
- je známý svým studiem morální výchovy, morálního zdůvodňování a morálního vývoje. **Vytvořil koncepci morálního vývoje, popsal stadia morálního vývoje**, kde je patrný vliv Piagetovy koncepce kognitivního vývoje a jež se stala podobně známou a vlivnou.

Svá stádia vytvářel Kohlberg s ohledem na výzkum, který prováděl. Zkoumal chlapce ve věku od deseti do šestnácti let. K tomuto účelu si vytvořil **sadu krátkých příběhů**, jejichž **hrdina řeší nějaké svízelné morální dilema**. Účastníkům svého výzkumu se **tázel, jak by měl hrdina jednat a proč**. Nejznámějším z těchto „Kohlbergových dilemat“ je příběh **Heinz krade lék, tzv. Heinzovo dilema**

Heinzovo morální dilema

V jedné daleké zemi umírala žena, která onemocněla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Šlo o určitou formu rádia, kterou jeden lékárník v tomtéž městě právě před nedávnem objevil. Výroba byla velmi drahá, avšak lékárník požadoval desetkrát víc, než kolik její výroba stála. Za rádiu zaplatil 200 dolarů a za malou dózu s lékem požadoval 2000 dolarů.

Heinz, manžel nemocné ženy vyhledal všechny své známé aby si půjčil peníze a usiloval i o podporu úřadů. Shromáždil však jen 1000 dolarů, tedy polovinu požadované ceny. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá a prosil jej, aby mu lék prodal levněji nebo ho nechal zaplatit později. Lékárník však řekl: „Ne, já jsem ten lék objevil a chci na něm vydělat nějaké peníze.“

Heinz tím vyčerpал všechny legální možnosti. Je zcela zoufalý a uvažuje, zda by se neměl do lékárny vloupat a lék pro svou ženu ukrást. (Kohlberg, 1974 in Heidbrink, H. 1997)

**Jak byste tuto situaci
vyřešili vy?**

Své řešení zdůvodněte.

- Kohlberg zastával názor, že **kognitivní vývoj** (tedy zvyšování inteligence a schopnosti správně uvažovat) **je nutným předpokladem vývoje mravního** (vycházel ze stádií kognitivního vývoje Jeana Piageta), **ale dosažení vyšších kognitivních stádií ještě neznamena vyšší stupeň morálky.**
- tvrdí, že **nezáleží ani tak na tom, jaký názor máme, ale spíše jakým způsobem jsme k němu dospěli.** Jinými slovy: pokud chlapec rozbije talíř ve spíži, nezáleží na tom, zda jej potrestáme či ne. **Rozhodující jsou totiž aspekty situace:** zda chtěl donést matce chléb, nebo ze spíže kradl čokoládu; zda se přiznal, nebo nehodu zatajil.
- Kohlberg se zabýval především **schopností lidí uvažovat mravně v abstraktních situacích**, nikoliv jejich odvahou využívat vlastní mravní potenciál v reálných situacích.

- Kohlberg rozlišuje **tři hlavní fáze morálního vývoje**, každou z nich dále člení do dvou stupňů

A. Předkonvenční úroveň morálky

1. úroveň - orientace na trest
2. úroveň - orientace na odměnu

B. Konvenční morálka

3. úroveň - orientace na to „být hodným dítětem“
4. úroveň - orientace na řád a zákon

C. Postkonvenční morálka

5. úroveň - orientace na společenskou smlouvu
6. úroveň - univerzální etika

A. Předkonvenční úroveň morálky

(předškolní dětství)

Dítě se přizpůsobuje **pravidlům uloženým autoritou**, aby se **vyhnulo trestu** nebo **získalo odměnu**.

Dobro a zlo jsou posuzovány podle **vnějších důsledků**.

1. úroveň - orientace na trest

- *první stupeň* je charakterizován poslušností a orientací na vyhnutí se trestu
- hlavním motivem chování je **STRACH Z TRESTU**, jde o orientaci na **trest a poslušnost**, nezáleží na dobrém či špatném úmyslu nějakého jednání, nýbrž jen na **skutečných důsledcích**, osoba (dítě) zná **sankce** (důsledky) a chová se podle toho, jde o velkou **situační vázanost morálky** - **dělat to, co je odměňováno a vyhýbat se tomu, co je špatné**. Klíčovou roli tedy hraje **výsledek, nikoli úmysl**

2. úroveň - orientace na odměnu

- dobro je představováno výrokem „co z toho mám já?“, jde o **osobní zájem**, o **orientaci na odměnu, na dosažení osobních cílů**. Objevuje se tady **překonání egocentrismu**, jedinec se umí vpravit do situace druhého a poznat, že jeho zájmy se nemusí shodovat se zájmy vlastními = stadium naivního instrumentálního hédonismu. Vzniká **cit pro spravedlnost**, který má zatím **podobu rovnostářského fanatismu** (např. starší sourozenec chce, aby mu máma pomáhala stejně jako pomáhá mladšímu dítěti, i když starší dítě už by tuto pomoc nemělo potřebovat a vyžadovat. Chápe ji ale jako spravedlivou - myslí si, že se mu má dostávat téhož, čeho se dostává mladšímu sourozenci). V této době se objevuje také počátek jednoduché reciprocity, charakterizované větou *"když poškrábeš ty mě, já poškrábu tebe"*.

druhý stupeň je dán **účelově a směnou** - za dobré se považuje **dodržování pravidel** pouze tehdy, je-li to v bezprostředním osobním zájmu, **jednání podle principu "stejně za stejné"**.

B. Konvenční morálka

(školní věk)

Jedinec na této úrovni se snaží **dodržovat pravidla a sociální normy**, aby si zasloužil **uznání jiných** a udržel **sociální řád**.

3. úroveň - orientace na to

„být hodným dítětem“

„správné je to, co za správné považují ostatní“,

morální je plnit to, co ode mě očekávají blízcí,
chování, které dělá radost jiným a které druzí
schvalují, objevuje se **schopnost rozpoznat
zájmy druhého a vzít v úvahu i perspektivu
třetí osoby**

- **Důraz** je tedy kladen **na vztahy.**
- Dítě chce být považováno za **dobrou dceru,
syna, přítele...** Před učiněním rozhodnutí
zvažuje pocity a potřeby druhých.

Třetí stupeň charakterizuje ***konformita***, souhra mezi lidmi - dobré je to, co se očekává, je důležité být dobrým člověkem podle obvyklých společenských měřítek;

4. úroveň - orientace na řád a zákon

Jde o orientaci na zákon a udržování sociálního řádu – správné je to, co odpovídá pravidlům legitimní autority, hlavní heslo: „co by se stalo, kdyby každý ve vaší situaci porušil zákon, protože by si myslel, že k tomu má dobrý důvod?“ **Člověk** v tomto stadiu **není zodpovědný za nespravedlivé zákony, je odpovědný za to plnit je. Zákon je silnější než citová touha porušit jej kvůli osobě nebo mezilidským výhodám.** Mluvíme o „právním pozitivismu“, kdy **řádně nastolené zákony mají bezpodmínečnou platnost.** Lidé v tomto stadiu se cítí být **podřizeni zákonům a svým závazkům, kterým jsou do jisté míry vydáni na milost a nemilost.** Předpoklady tohoto stadia využívá při běžném rozhodování na nižší úrovni například český právní řád (oproti zvykovému právu britskému, které je bližší pátému stadiu).

čtvrtý stupeň - **sociální souhra, uchování systému** - dobré je plnění povinností, se kterými člověk souhlasil, zákony a pravidla se mají dodržovat s výjimkou naprostých krajností, kdy dochází ke konfliktu s jinou normou.

C. Postkonvenční morálka

(dospělost)

Na této úrovni jsou hlavní **obecné zásady spravedlnosti**, které by mohly i být v rozporu s psaným zákonem či autoritou.

5. úroveň

- orientace na společenskou smlouvu

Této úrovni dosahuje méně než 15% lidí, mají minimálně 25 let. Výrokem charakterizujícím toto vývojové stadium je "zákony byly udělaný pro člověka, ne člověk pro zákony". Osoba v tomto stadiu ví, že zákon nelze vzít do vlastních rukou, ale **že je možné přijmout perspektivu nadřazenou právu a tak rozeznat, kdy vede použití práva k bezpráví. Účelem zákonů je chránit práva člověka a ne je porušovat**, a proto, nastane-li velmi specifická situace, je nutné zákon změnit nebo jej vyložit nově. Je-li to možné, je ovšem preferován řád a zákony a současně jsou hledány alternativy řešení patové situace.

Jde o orientaci na společenskou smlouvu, individuální práva a demokratické zákony, kdy smyslem spravedlivých zákonů je vyjadřovat vůli většiny a podporovat lidské hodnoty, proto je možné zákon přestoupit, pokud tuto funkci neplní. Dochází ke kontroverzi mezi pozitivistickým právem a právem stojícím nad zákony. Kohlberg zastával názor, že některé ústavy svobodných demokratických států (např. ústavní soud) mají charakter 5. stupně vývoje morálky. Jde tedy o institucionalizovanou formu pohledu stojícího nad běžným zákonodárstvím.

pátý stupeň odpovídá **společenské smlouvě**, užitečnosti, právům jedince jako obecnějším principům; lidé jsou nositeli rozmanitých hodnot, názorů a přesvědčení; většina hodnot je relativní, přesto je dobré je v rámci společenské smlouvy dodržovat, některé hodnoty (život, svoboda) ale relativní nejsou, musí se chránit bez ohledu na názor většiny. K přesunu do tohoto stadia dochází ideálně asi ve třiceti letech.

6. úroveň - univerzální etika

Toto stadium Kohlberg označil za potenciální. Jde o orientaci na svědomí či principy, orientaci na individuální zákony svědomí – člověku jsou vodítky jeho vlastní abstraktní etické principy, které odrážejí univerzální spravedlnost, jde o „orientaci na „nadindividualitu“.

Morálka se zde řídí zásadou hluboce individuálních zásad a přesvědčení, že každý jednotlivec má právo na život, svobodu, spravedlnost a hodnota jediného života je důležitější než názor většiny. Je nutné **nahlížet na problém z perspektivy všech, vcítit se do všech situací a uvažovat o situaci ve všech dimenzích,** jde o tzv. **IDEÁLNÍ VZÁJEMNÉ PŘEVZETÍ ROLÍ.**

Usuzování na 6. stadiu nikdy nezaručuje správné rozhodnutí!

Šestý stupeň se vyznačuje zaměřením na **obecné etické principy** - dobré je dodržování svobodně volených obecných principů (obecná spravedlnost, rovnost lidských práv, lidská důstojnost). Tohoto stadia dosahuje velmi málo lidí. Snad 15% dospělých.

7. úroveň - náboženské stadium

je ve své podstatě mystické.

- Jde o tzv. **kosmické vědomí, jednotu s vesmírem či s Bohem.**

Kohlberg nepředpokládal, že by vývoj probíhal u všech lidí stejně a že by všichni nakonec dosahovali "terminální"(konečné) postkonvenční úrovně.

- Kohlberg tvrdí, že **tato stádia za sebou následují v přesně daném sledu.** Není tedy možné dosáhnout některého ze stupňů postkonvenční morálky a následně regredovat do morálky konvenční nebo dokonce předkonvenční. To ale neznamená, že každá lidská bytost musí dosáhnout 6. stádia morálního uvažování. Stejně jako u Piagetových formálních operací **existují lidé, kteří tohoto stádia za celý život nedosáhnou.** V jednom ze svých pozdějších výzkumů Kohlberg dokonce zjistil, že **jasně principiálního stádia 6 dosáhne jen zhruba 10% dospělé populace.** (Atkinson)

1. stádium (poslušnost): Heinz neměl ukrást lék, protože následkem toho by byl uvězněn

2. stádium (osobní zájem): Heinz měl ukrást lék, protože pak by byl mnohem šťastnější, kdyby zachránil svou ženu, i kdyby byl odsouzen do vězení

3. stádium (hodné dítě): Heinz měl ukrást lék, protože to jeho žena očekávala.

4. stádium (zákon): Heinz neměl ukrást lék, protože zákon zakazuje krást

5. stádium (společenská smlouva, lidská práva): Heinz měl ukrást lék, protože každý má právo na život, bez ohledu na zákon. Nebo: Heinz neměl ukrást lék, protože vědec má právo na kompenzaci za své úsilí.

6. stádium (univerzální etika, individuální svědomí): Heinz měl ukrást lék, protože zachránit lidský život je základnější hodnota než právo jiné osoby na majetek. Nebo: Heinz neměl ukrást lék, protože tak porušil zlaté pravidlo cti a respektu.

(podle Wikipedia: Kohlberg's stages of moral development)

- Byla realizována anketa a byl použit Heinzův příběh – následují příklady odpovědí jednotlivých zúčastněných:

Diskuse nad výsledky ankety

Helenka (9) byla nejmladší respondentkou a byla dokonce ještě o rok mladší, než děti s nimiž Kohlberg prováděl své výzkumy. Navíc se obávám, že příběh byl pro ni příliš složitý a až nesrozumitelný. Bohužel jsem ale nedokázala sehnat jiný, který by byl pro dítě jejího věku vhodnější. Helenka nebyla schopná pochopit, že někdo může umírat, ani že by mohlo existovat něco, co by si nemohla koupit (to je možná dané tím, že pochází z velmi dobře zajištěné rodiny). Bylo zapotřebí příběh jí znovu převyprávět, docela pomohla představa na mamince a tatínkovi. Nejtypičtější věty Helenky: „cože? Já nevím.“ „jak umírá?“ „jak nevléčitelnou nemoc?“ „Všechno si můžu koupit, tatínek může všechno koupit.“ „Já bych to neukradla, protože bych se bála. Krást se nemá. Tatínek by to možná ukradl, i když ten by si to určitě koupil.“ – 1. stádium

Eliška (13) – Příběhu rozuměla, ale nemohla pochopit, proč si lék nemůže koupit, proč si na to nemůže půjčit. Projevovala obrovské antipatie k lékárníkovi („to není člověk, to není možný!“) Několikrát se zeptala, jestli je možné, aby jí vědec lék v takové situaci neprodal. Pro blízkého by lék ukradla, protože život blízkého je důležitější než to, že by to bylo nezákonné. Zaujala mě formulace „možná bych to ukradla i na truc vědci“. Dokonce se i vžila do postavy vědce a říkala „kdybych já byla ten vědec, tak bych mu ten lék i dala!“ – 5. stádium

Kateřina (16) – Příběh ji zaujal a první část odpovědi podala velice rychle. Bylo pro ni samozřejmé říci, že ano, a na mé první „proč?“ reagovala: „no, přece aby mu neumřela žena“. Bylo vidět, že je to pro ni něco zcela přirozeného a neví, proč by měla „vymýšlet“ ještě nějaký jiný důvod. Potom, co jsem ji požádala, aby se nad problémem zamyslela, řekla: „byl by nešťastnej, kdyby umřela“, což ji podle mého názoru řadí k 2. stádiu.

Milan (18) – U Milana jeho odpověď byla pravděpodobně ovlivněna jeho zamilovaností. Příběh na něj opravdu hodně citově zapůsobil (změna hlasu, naléhavý tón) Odpověď: „určitě jo. Protože ji miloval. Nechce být bez toho, koho miluje, to přece nejde.“ Skoro se zdálo, jako by ho příběh vyděsil. Podle toho, že odpovídal s ohledem na sebe, bych ho zařadila do 2. stádia.

Zuzana (20) – O dilematu dost přemýšlela. „no asi jo... nedovedu si představit, že by někdo řekl, že ne.“ Hodně zvažovala odpověď „proč?“, nakonec prohlásila, že: „ona měla právo žít, zákon by mi byl jedno“, což ji řadí do 5. stádia.

Václav (26) – Jeho odpověď na obě otázky byla velmi rychlá a pro něj zřejmě zcela přirozená. „Jo, život je nejvyšší hodnota“. Podle výrazu tváře nechápal, proč se ho na tak jasnou věc vůbec ptám.
- 6. stádium

Eva (42) – Jako doktorka nejprve hledala v příběhu medicínské věci: „na rakovinu rádium?“. Potom, co jsem ji o to požádala, se více soustředila na aspekty, o které se mi jednalo, a odpověděla: „ano, protože ji miloval – no prostě jeho sobectví, protože chtěl být s ní.“ Další její reakce opět zřejmě vychází z jejího povolání – navrhovala totiž, aby se na Heinzově ženě ověřila funkčnost léku a případně mohli pak být zachráněni ostatní trpící touto chorobou. O prospěch vědce jí nešlo. Právě u ní je pro mě nejproblematictější zařazení do nějakého stádia

František (62) – Uvažoval spíše, JAK získat lék, záchrana ženy pro něj byla samozřejmá. Jeho odpověď: „no ano, aby pomohl bližnímu svému. On se musí pokusit ji zachránit.“ Nemohl se ale příliš smířit s tím, že Heinz peníze nesehnal. „Já bych ty prachy sehnal.“ Po mém upozornění, že v příběhu to tímto způsobem opravdu nešlo, měl velmi zajímavý nápad: ukrást někde peníze a za ně koupit lék. - což zřejmě ukazuje na akceptaci vědcova práva na kompenzaci jeho úsilí a zároveň práva manželky na život – považují to za jistou – velmi chytrou - snahu o vyhnutí se dilematu. Z toho, že zvážil obě tyto věci, usuzuji, že by spadl do 6. stádia.

Jak je vidět podle odpovědí, **úroveň morálního usuzování není přímo odvislá od věku.** To dokazuje už ten fakt, že třináctiletá dívka se v Kohlbergově hierarchii dostala do pátého stádia, zatímco šestnáctiletá jen do druhého. Na druhou stranu ale není jednoduché jednotlivé osoby přiřadit ke stádiím. Navíc si myslím, že se do odpovědí respondentů nepromítá jenom jejich úroveň morálního vývoje, ale také různé emoční stavy, osobnostní vlastnosti či dokonce oblast zájmů. Osobně se domnívám, že z takto krátkého testu nemůžeme dělat v podstatě žádné závěry. Bylo by třeba osoby konfrontovat s více dilematy (bohužel se mi jich ale více nepodařilo sehnat) a také udělat odbornější rozbor jejich odpovědí. Jak ve své knize píše Horst Heidbrink, výklad odpovědí a přiřazení ke stádiím je složitý proces, který vyžaduje skutečně rozsáhlé znalosti Kohlbergova díla (Kohlberg dodatečně zavedl rozlišení na variantu A a B u každé podúrovně, mluvil o možné dočasné regresí ze čtvrtého stádia v adolescenci do stádia druhého atd.)

Kritika Kohlberga

Nejznámější kritičkou Kohlbergovy práce je jeho žačka Carol Gilliganová. Ta se na celou problematiku dívala ženskou optikou a vytýkala Kohlbergovi výběr skupiny, na které své testování uskutečnil, protože se jednalo pouze o chlapce. Jejím hlavním argumentem (který se ale v následných výzkumech nepotvrdil) byl fakt, že podle jeho typologie mají chlapci tendenci častěji spadat do čtvrtého stádia, zatímco dívky do třetího. Sama se pak zabývala rozlišeními mezi tzv. mužskou a ženskou morálkou. Její hlavní myšlenkou bylo, že muži se více orientují na tzv. morálku spravedlnosti, zatímco ženy na morálku péče, přičemž morálka péče je podle Gilliganové situačně senzitivní a flexibilní a morálka spravedlnosti je situačně nezávislá a rigidní. Ženy se ve svých morálních úvahách orientují především podle konkrétní struktury vzájemných vztahů, muži podle abstraktních práv a povinností. (Heidbrink, 1997)

- Různými autory také bylo kritizováno Kohlbergovo šesté stádium, které je někdy obtížně odlišitelné od pátého. Kohlberg sám nakonec šesté stádium ze své teorie „vypustil“, nicméně většina autorů se stále drží jeho původní teze.

- **Kritika Kohlbergovy teorie** se zaměřuje především na její revizi.
- Kanadský kritik psycholog **Dennis Krebs** zkoumající mravní city, zejména altruismus, poukazuje na skutečnost, že ať lidé při posuzování původní Kohlbergovou metodou vykazují jakoukoli úroveň, ve skutečnosti jednají často podle úrovně nižší. Dá se také předpokládat, že morálka není v řadě případů dána především racionálně, opírá se o altruistické emoce. Dále je zřejmé, že konkrétní člověk jedná v různých situacích podle různých principů.

- Kritika vedená z feministických pozic upozorňuje, že nejspíše existují nejen hierarchické úrovně morálního vývoje, ale i různé, avšak stejnohodnotné styly morálního uvažování, založené na různých principech.
- Americká psycholožka **Carol Gilliganová** (nar. 1936), která se zabývala morálním vývojem dvojčat a byla průkopnicí genderových (rodových) studií uvádí, že pravidla zvažují chlapci, dívky zvažují spíše záměr, emoční dopad na partnera. Ne každé rozhodování má stejný morální náboj; důležité je i to, co vše a koho se člověk učí do morálky zahrnovat (okruh a extenze morální úvahy).

Caroll Gilliganová uvádí, že, Kohlbergova stadia vznikla výhradně při rozhovorech s muži. Ženy podle ní dosahují "nižších" výsledků (v době vzniku obou teorií obvykle stadium 3, oproti mužskému stadiu 4), což není proto, že by byly méně morální, ale že kladou vyšší důraz na sociální aspekt situace

Dalším důležitým následovníkem teorií morálního vývoje je **R. L. Selman**, který o morálce uvažoval z hlediska sociální perspektivy. Podle něj je nutným předpokladem vysoké morální úrovně schopnost "podívat se" na situaci očima druhého člověka, třetího nezaujatého pozorovatele či dokonce z pozice "vyššího soudce" či "společnosti".